

Projectplan realisatie Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom

OPGESTELD DOOR: STICHTING BEZOEKERSCENTRUM MILITAIRE
EREVELDEN BERGEN OP ZOOM
29 FEBRUARI 2020

1	VOORWOORD	4
2	INLEIDING	5
2.1	Aanleiding	5
2.2	Missie	5
2.3	Historisch belang	6
2.4	Doelgroep	6
2.5	Verwacht projectresultaat	7
2.6	Activiteiten	7
3	RELATIE MET ANDERE PROJECTEN/INITIATIEVEN	9
3.1	Samenwerkingsverbanden	9
3.2	Memorandum of Understanding Canadese Overheid	9
3.3	Stichting Crossroads / Brabant Remembers	9
3.4	Faces to Graves	10
3.5	Samenwerking middelbare scholieren	10
3.6	Educatie	10
3.7	Commonwealth War Graves Commission	11
3.8	Liberationtours	12
3.9	Ministerie van Defensie	12
4	PROJECTORGANISATIE	14
4.1	Vooraf	14
4.2	Projectfasering	14
4.3	Eigenaarschap	14
4.4	Operationeel beheer	14
5	ONTWERP BEZOEKERSCENTRUM	15
5.1	Bezoekersinformatiecentrum	15
5.2	Omgeving	16
5.3	Vervolgstappen	16
6	CONTENT BEZOEKERSCENTRUM	17
6.1	Doelgroep	17
6.2	Inhoud	17
6.3	Verdere inrichting ruimte	18
7	BESTUUR STG BEZOEKERSCENTRUM MIL.EREVELDEN BOZ	18
7.1	Bestuur	18
8	COMMUNICATIE	20
8.1	Doelgroepen	20
8.2	Strategie	21
8.3	Middelen	21
8.4	Sterkte / zwakte analyse	22
9	FINANCIEN REALISATIE	24
10	PLANNING	25
11	SLOTWOORD	25

‘Een ruimte om de verhalen te laten voortleven’

De erevelden in Bergen op Zoom. Een plek die zoveel meer betekent dan een laatste rustplaats voor de geallieerde militairen. Hier rusten behalve deze dappere mannen ook de bijzondere verhalen over hun levens en hun strijd voor onze vrijheid en vrede. Laten we hun verhalen te lang rusten, dan bestaat de kans dat mensen ze vergeten en dat jonge generaties ze nooit zullen kennen. Met dit Bezoekersinformatiecentrum blazen we de verhalen nieuw leven in, want deze geschiedenis mogen we nooit vergeten.

Onze vrijheid is niet vanzelfsprekend. Nu de Tweede Wereldoorlog al 75 jaar achter ons ligt, is het nog belangrijker dat we onze jeugd laten ervaren dat we ons vrije bestaan niet voor lief mogen nemen. Het bezoekersinformatiecentrum geeft ruimte aan de persoonlijke verhalen van de gesneuvelde soldaten en maakt de strijd die zij leverden tastbaar voor de jeugd. Een plek om te ontmoeten, te herinneren en te onderwijzen.

Daarnaast zal het centrum een manier bieden om de nabestaanden en landgenoten van de omgekomen militairen het gepaste respect te tonen. We laten hun verhalen voortleven en dat geeft houvast en trots aan hen die de erevelden vanuit Canada of Engeland komen bezoeken.

Voor de jeugd

Voor de nabestaanden van de gesneuvelden

Voor veteranen en actief dienenden

Voor bezoekers en toeristen

Voor herdenkings- en geschiedenistoeristen

Voor een toekomst in vrede en vrijheid

1. VOORWOORD

Dit is het tweede projectplan van de Stichting. Het eerdere plan kon geen doorgang vinden i.v.m. het niet kunnen bouwen op de eerder beoogde locatie. In overleg met betrokkenen (Rijks Vastgoed Beheer; CWGC) is nu een andere locatie tussen de erevelden overeengekomen. In dit projectplan vindt u alle informatie over het realiseren van een Bezoekerscentrum bij de twee erevelden aan de Ruytershoveweg in Bergen op Zoom. Op deze locatie liggen bijna 2500 geallieerde (overwegend Canadese en Engelse) militairen begraven die tijdens de Tweede Wereldoorlog (WOII) om het leven kwamen. Het overgrote deel van hen vond de dood tijdens de Slag om de Schelde (september - november 1944). Deze veldslag was in WOII een van de langste en hevigste veldslagen op Nederlandse bodem. De uiteindelijke winst van deze slag was cruciaal voor de opmars van de geallieerde troepen in West-Europa en voor de bevrijding van West-Brabant en Zeeland.

Hernieuwde belangstelling voor de bevrijding

De laatste jaren is in binnen- en buitenland sprake van een hernieuwde belangstelling voor de bevrijding van West-Europa in 1944 en 1945. Vrede, veiligheid, vrijheid en democratie zijn niet vanzelfsprekend. Dit besef willen we als maatschappij ook via educatieve programma's en culturele uitwisseling aan jongere generaties meegeven. Er ontstaan nieuwe initiatieven van scholen en maatschappelijke organisaties om hier een actuele inhoud aan te geven. De begraafplaatsen voor geallieerde militairen zijn locaties die hierbij als ontmoetingsplek gebruikt worden. Mensen komen er steeds vaker samen om herdenkingsbijeenkomsten te houden of voor educatieve initiatieven rondom thema's als vrede, veiligheid, vrijheid en democratie. In lijn met deze ontwikkeling pleit de Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom voor realisatie van een Bezoekerscentrum bij beide erevelden aan de Ruytershoveweg in Bergen op Zoom.

De verhalen tot leven brengen

Een overdekt Bezoekerscentrum biedt bezoekers informatie over de achtergronden van de gesneuvelde militairen, over hoe de regio in 1944/45 mede door hun offers werd bevrijd en over de betekenis van hun inzet voor onze huidige vrijheid en voor de vrede in West-Europa. Het is de intentie om deze informatie en bewustwording niet alleen met geschiedkundige feiten te presenteren, maar ook juist via persoonlijke verhalen over de geallieerde slachtoffers. Deze verhalen zijn opgesteld aan de hand van interviews met familie, collega's of ooggetuigen en kunnen via het Bezoekerscentrum toegankelijk gemaakt worden voor een breed publiek.

De informatie over de Slag om de Schelde en de verhalen van de omgekomen militairen zal het Bezoekerscentrum op een toegankelijke en inspirerende wijze overbrengen aan het publiek. Daarbij zal er gebruik gemaakt worden van multimediale storytelling. Met behulp van beeld, geluid, interactieve exhibita en serious games wordt er voor gezorgd, dat zowel jong als oud door de informatie geboeid zal zijn. Dit alles vanuit een innige wens, die zo treffend staat verwoord op een muur in het informatiecentrum bij de Canadese begraafplaats in het Overijsselse Holten: Dat jongere generaties tot in lengte van dagen kunnen zeggen: "Wij zijn van na de oorlog, laat dat zo blijven."

Namens Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom,

Giel Janssen, voorzitter

2. INLEIDING

2.1 Aanleiding

In de gemeente Bergen op Zoom is sprake van een voor ons land unieke situatie. Op amper vijftig meter van elkaar liggen aan de Ruytershoveweg twee grote erevelden voor militairen: het Canadian War Cemetery dat 1119 graven telt en het naastgelegen War Cemetery waar 1296 gesneuvelde militairen, vrijwel allen met de Britse nationaliteit, begraven zijn. De wens voor een Bezoekerscentrum op deze plek is ontstaan vanwege toenemende belangstelling en toenemende bezoekersaantallen voor de erevelden.

Meer belangstelling voor de erevelden

Bezoekersaantallen zijn geschat door de aldaar werkzame hoveniers in dienst van de Commonwealth War Graves Commission. Zij worden zeer regelmatig door bezoekers aangesproken met vragen over de achtergrond van de begraafplaatsen en de overleden militairen aldaar.

De begraafplaatsen zijn de voorbije decennia met grote regelmaat bezocht door veteranen, nabestaanden van de gesneuvelde militairen, vrienden en bekenden. Ook vinden er verschillende herdenkingen plaats: de jaarlijkse Memorial Day of Canada in The Netherlands en de jaarlijkse officiële herdenkingen naar aanleiding van de bevrijding van de Brabantse Wal waarbij kransen gelegd worden (in lustrum-herdenkingsjaren in het bijzijn van hoogwaardigheidsbekleders uit Canada en leden van de Nederlandse Koninklijke familie). Een nieuwe ontwikkeling is dat ook groepen scholieren, zowel uit eigen land als uit Canada, de erevelden bezoeken. Daarnaast zijn er ontwikkelingen op toeristisch gebied, waarbij touroperators uit het buitenland (met als belangrijkste Canada) zogenaamde battlefieldtours organiseren voor belangstellenden. Een bezoek aan de erevelden in Bergen op Zoom is hierbij in het reisprogramma opgenomen. Hoewel exacte bezoekcijfers ontbreken, meldt de Commonwealth War Graves Commission (CWGC), de beheersstichting van deze begraafplaatsen, dat het aantal bezoekers van de locatie de afgelopen jaren duidelijk aan het toenemen is.

Deze duidelijk toegenomen belangstelling voor de erevelden biedt een uitstekend platform voor educatie en cultuuroverdracht. Bij de gemeente Bergen op Zoom ontstond daarom de wens voor het realiseren van een ruimte die de bezoekers informatie biedt over de gevallen en de relatief onbekende Slag om de Schelde. De gemeente Bergen op Zoom heeft de St. Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom gevraagd om deze voorziening mogelijk te maken..

2.2 Missie

De Stichting heeft als doel een fysieke ruimte te bieden aan initiatieven die de boodschap van vrijheid, moed en opoffering uitdragen. In zowel ontwerp als organisatie wil het Bezoekerscentrum ervoor zorgen, dat zij faciliteert dat:

- andere organisaties, stichtingen, scholen en individuen – initiatieven in het algemeen – kunnen informeren, motiveren en inspireren over de thema's vrijheid, moed en opoffering.
- nabestaanden en belanghebbenden een respectvolle plaats hebben om de omgekomen militairen te herdenken.
- alle bezoekers aan de erevelden zich kunnen informeren over de individuele achtergronden van de gevallen, over oorlogshandelingen bij de bevrijding van

Zuidwest Nederland en over de Four Freedoms zoals die na de oorlog door president Roosevelt zijn geformuleerd.

2.3 Historisch belang

De Slag om de Schelde was een militaire operatie in het noorden van België en het zuidwesten van Nederland die zich afspeelde van september tot november 1944. De geallieerden wilden de Scheldemonding vrij maken van strijdkrachten van nazi-Duitsland zodat Antwerpen de belangrijke aanvoerhaven zou worden voor de geallieerde legers. De Duitsers beheersten toen nog de oevers van de Westerschelde, de toegangsroute naar Antwerpen vanaf de Noordzee. Het zou nodig zijn om beide zijden van de toegangsweg in handen te krijgen. Het werd één van de zwaarste operaties uit de Tweede Wereldoorlog, omdat Hitler persoonlijk opdracht had gegeven om "mit allen denkbaren Mitteln die Westerschelde zu sperren".

De stad Antwerpen was al bevrijd voor Operatie Market Garden, maar het gebied van de Scheldemonding tot de stad nog niet. Het Canadese Eerste Leger werd opgedragen de Scheldemonding te bevrijden. Dit was essentieel voor betere bevoorrading van de geallieerden en de verdere bevrijding van West-Europa. Op dat moment liepen de bevoorradingslijnen nog steeds helemaal terug tot aan de landingsstranden in Normandië. De aanvalsroutes naar de Westerschelde liepen vanuit Zeeuws-Vlaanderen en via het zuidwestelijk deel van Noord-Brabant, de Brabantse Wal.

Na weken met enkele van de moeilijkste gevechten uit de gehele oorlog, waaronder een aantal amfibische landingen en aanvallen over open terrein, werd de slag gewonnen door de Canadezen, Polen en Britten van het Canadese eerste leger. Het kostte ruim 12.000 geallieerde soldaten het leven, waarvan meer dan de helft de Canadese nationaliteit had. Ook een even zo groot aantal Duitsers kwam daarbij om het leven. Drie weken later werd de haven van Antwerpen geopend voor de geallieerde scheepvaart.

2.4 Doelgroep

Op dit moment worden de volgende doelgroepen onderscheiden voor het Bezoekerscentrum:

- Scholieren en studenten. Steeds meer bezoeken scholen de erevelden met hun scholieren en studenten. De inrichting van het Bezoekerscentrum zal erop ingesteld moeten zijn om grote groepen te kunnen ontvangen. Daarnaast zal de interesse van deze specifieke doelgroep aangewakkerd moeten worden door de manier waarop de informatie aangeboden wordt.
- Toeristen. Diverse touroperators (waaronder EF- educational tours) geven aan dat ze de erevelden graag willen bezoeken als onderdeel van het herdenkingstoerisme. Dit zijn Nederlandse, maar zeker ook buitenlandse (Canadese) toeristen. Er zal voldoende ruimte moeten zijn om deze groepen te ontvangen en daarnaast zal content in meerdere talen (Nederlands/Engels) gepresenteerd moeten worden.
- Nabestaanden (voornamelijk uit Canada, Engeland en overige nationaliteiten) van de hier begraven militairen; alsmede veteranen en actief dienenden.
- Toevallige voorbijgangers die getriggerd zijn door het zien van de erevelden, willen mogelijk meer weten over de plek en de historische achtergrond.

2.5 Verwacht projectresultaat

Bergen op Zoom is een toeristisch interessante stad met z'n vele prachtige monumenten en herinneringen aan een bewogen, maar inmiddels grotendeels vervlogen, militair verleden. Een Bezoekerscentrum gericht op een recenter militair verleden hoort hier zeker aan te worden toegevoegd. Nergens in Nederland zijn twee erevelden met deze omvang zo dicht naast elkaar te vinden en waar vooral Canadese en Britse militairen liggen van wie er velen in de omgeving zelf zijn omgekomen.

Het aantal bezoekers op dit moment bij de erevelden in Bergen op Zoom schat de CWGC op grofweg 5.000 per jaar.

Door het realiseren van een Bezoekerscentrum zien we bij vergelijkbare initiatieven een forse stijging van het aantal bezoekers. Zo ontvangt het Bezoekerscentrum in Holten nu al 30.000 mensen per jaar. De verwachting is dat dit ook zal gelden voor het Bezoekerscentrum in Bergen op Zoom en mogelijk nog op grotere schaal gezien de gunstige ligging centraal in het gebied van de Slag om de Schelde en de toegenomen toeristische belangstelling. Het Bezoekerscentrum zal dus een groter publiek bereiken dan de erevelden nu doen, waardoor dagelijks meer scholieren, studenten, nabestaanden, toeristen en andere geïnteresseerden bereikt kunnen worden dan nu het geval is. Zij zullen de verhalen en de geschiedenis van de omgekomen militairen, de Slag om de Schelde en de Tweede Wereldoorlog beter leren kennen en in hun eigen omgeving delen met vrienden en familie.

Daarnaast heeft het Bezoekerscentrum een toegevoegde waarde voor de stad Bergen op Zoom. Het is een extra bezienswaardigheid die zal bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de stad. Een extra reden voor 'gewone' toeristen om de stad te bezoeken.

De verschillende missiedoelen worden gehaald met de realisatie van het Bezoekerscentrum. Er ontstaat een plek waar alle bezoekers van de erevelden in een serene sfeer kennis kunnen opdoen over de strijd die geleverd werd, over de offers die daarvoor werden gebracht en waar bewustwording ontstaat over wat leven in vrijheid betekent. Het Bezoekerscentrum is een ontmoetingsplaats met een focus op (internationale) jongeren die het verleden en heden bij elkaar brengt.

2.6 Activiteiten

Het Bezoekerscentrum moet een unieke ruimte gaan bieden voor activiteiten bij de erevelden.

Huidige activiteiten

Op dit moment vinden de volgende activiteiten plaats ten behoeve van de erevelden:

- Bezoeken van de verschillende doelgroepen
- Gemeentelijke herdenkingsceremonie 27 oktober
- Memorial Day of Canada in the Netherlands, laatste zondag van oktober
- Incidentele herbegravingen recent geïdentificeerde militairen
- Lichtjesavond 24 december
- Project Faces to Graves
- Het Dilemmadoolhof van Brabant Remembers

\

Toekomstige activiteiten

Na realisatie van het Bezoekerscentrum zijn er talloze mogelijkheden voor educatieve, verbindende en ceremoniële activiteiten. De huidige activiteiten kunnen uitgebreid worden, zodat een groter publiek bereikt wordt en daarnaast kunnen er nieuwe activiteiten ontwikkeld worden in samenwerking met scholen, reisorganisaties, de Stichting Bevrijding Brabantse Wal, het Bevrijdingsmuseum Zeeland, het project Crossroads/Brabant Remembers en het project Faces to Graves.

3. RELATIE MET ANDERE PROJECTEN/INITIATIEVEN

3.1 Samenwerkingsverbanden

In 2016 heeft de Gemeenteraad van Bergen op Zoom de Stichting Bevrijding Brabantse Wal (SBBW) verzocht de haalbaarheid van een bezoekerscentrum bij de erevelden te onderzoeken. Een projectgroep, bestaande uit enkele leden van de SBBW heeft een start gemaakt met dit onderzoek en rondde deze fase af met een eerst projectplan.

De verdere realisatie is per maart 2019 overgenomen door een nieuwe stichting: de Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom. Het spreekt voor zich dat de Stichting Bezoekerscentrum een aantal initiatieven van de SBBW voortzet. Zo werkt zij nauw samen met de buurgemeenten Steenberg en Woensdrecht. In gezamenlijkheid wordt vormgegeven aan haar doelstellingen, zonder ieders eigenheid tekort te doen. Verder wordt samengewerkt met het Bevrijdingsmuseum in Nieuwdorp (Zeeland) en met de Provincies Zeeland en Noord-Brabant.

3.2 Memorandum of Understanding Canadese overheid

De realisatie van het Bezoekerscentrum is een verwezenlijking van de intenties van de gemeenten Bergen op Zoom, Woensdrecht en Steenberg, zoals deze omschreven staan in het 'Memorandum of Understanding'.

In 2014 werd in West-Brabant en Zeeland ter gelegenheid van 70 jaar Bevrijding, de Slag om de Schelde uit 1944 uitgebreid belicht. Op 27 oktober 2014 ondertekenden burgemeester dr. Frank Petter van Bergen op Zoom, de Canadese ambassadeur mr. James Lambert en de Brabantse en Zeeuwse commissarissen van de koning: prof. dr. Wim van de Donk en drs. Han Polman, een 'Memorandum of Understanding'. In dit document spreken de gemeenten Bergen op Zoom, Woensdrecht en Steenberg de intentie uit om de (Canadese) oorlogsinspanningen in Zuidwest-Nederland beter onder de aandacht te brengen en in herinnering te houden. Ook de onderlinge sociale, culturele, educatieve en economische banden worden waar mogelijk versterkt om zo werk te blijven maken van vrede en veiligheid.

3.3 Stichting Crossroads Brabant '40-'45 / Brabant Remembers

Stichting Crossroads Brabant '40-'45 wil ter ere van 75 jaar bevrijding het verhaal van de Tweede Wereldoorlog in Brabant vertellen, tastbaar maken en bewaren. Dit doet de stichting met het project Brabant Remembers, waarvoor een selectie van 75 persoonlijke oorlogsverhalen in heel Brabant zijn opgehaald. Deze verhalen zijn intussen in boekvorm verschenen en op www.brabantremembers.com te vinden. Verhalen spreken tot de verbeelding en blijven heel lang in ons geheugen achter. In het Bezoekerscentrum zal een permanente tentoonstelling te zien zijn waarin deze verhalen een rol krijgen.

Alle 75 verhalen zijn in 2019 provincie breed door verschillende kunstenaars uit Noord-Brabant in maquettes uitgebeeld. In het Bezoekerscentrum wordt een plaats gecreëerd voor enkele van deze maquettes.

Door Brabant Remembers (Provincie Noord-Brabant) is in het kader van 75 jaar bevrijding in 2019/2020, in juni 2019 een tijdelijk interactieve doolhof geplaatst in de "beuken kathedraal" tussen beide erevelden. Dit "Dilemmadoolhof" is bedoeld om bezoekers te laten ervaren voor welke dilemma's mensen in de Tweede Wereldoorlog kwamen te staan en vergelijkingen te maken met huidige migratiestromen.

Door de bekendheid, die aan dit doolhof is gegeven, zijn bezoekersaantallen op die plek enorm toegenomen; en daarmee ook de belangstelling voor de erevelden. Met scholen en toeristische organisaties zijn afspraken gemaakt voor begeleid bezoek aldaar. Een groep vrijwilligers is daarvoor beschikbaar. De planning m.b.t. de plaatsing van het doolhof is tot en met juni 2020; daarmee de weg vrijmakend voor de komst van het te bouwen Bezoekerscentrum.

3.4 Faces to Graves

De Stichting BBW werkt samen met de erevelden van Holten en Groesbeek in het project 'Faces to Graves'. Met het verstrijken van de jaren zijn er steeds minder mensen die uit eigen ervaring over de Tweede Wereldoorlog kunnen vertellen. Het project 'Faces to Graves' (www.facestograves.nl) zoekt naar foto's en achtergrondinformatie over de gevallen soldaten die begraven liggen op de erevelden. Dit doen ze op basis van de herinneringen van nabestaanden, getuigen van oorlogshandelingen, officiële documenten, foto's, beelden, intensief onderzoek op internet en naslagwerken.

Stichting Bevrijding Brabantse Wal ziet hoe deze verhalen een meerwaarde bieden aan de bezoekers van de erevelden en heeft zich daarom aangesloten bij Faces to Graves. Via onderzoek proberen de onderzoekers van Faces to Graves nu achter de persoonlijke verhalen van de hier begraven slachtoffers van de Slag om de Schelde te komen en om ze zo een gezicht te geven. Deze informatie is nu nog maar summier beschikbaar.

Met de uitkomsten daarvan kan bijna driekwart eeuw na dato antwoord worden gegeven op vragen als:

- Wie waren die jongeren die in 1944/45 ten behoeve van onze vrijheid en veiligheid hun leven in de waagschaal stelden?
- Waar kwamen ze vandaan?
- Wat maakten ze op hun route richting Zuidwest Nederland mee?

De intentie is om op met alle informatie die hieruit voortkomt een eigen database samen te stellen.

3.5 Samenwerking middelbare scholieren

Door een gerichte benadering van de scholen voor voortgezet onderwijs in de gemeente zijn middelbare scholieren van alle VO scholen in Bergen op Zoom actief betrokken bij het speuren naar informatie over de begraven militairen. Rector drs. Leon de Rond van de regionale scholengemeenschap 't Rijks heeft hun persoonlijke verhalen via een openluchtspektakel door middelbare scholieren laten verbeelden bij wijze van meervoudig leermoment: kennis vergaren over de historie van hun leefomgeving, verbanden leggen tussen historische gebeurtenissen en persoonlijke geschiedenissen en beseffen dat vrede en vrijheid kostbare en kwetsbare verworvenheden zijn.

3.6 Educatie

De Stichting Bezoekerscentrum betreft basisscholen, middelbare scholen en scholen voor hoger onderwijs (Breda University of Applied Sciences) bij haar initiatieven. Dit doen we omdat kennisoverdracht en de bewustmaking van het belang van leven in vrijheid en vrede de doelstellingen van de Stichting zijn. We vragen scholen voor basis- en

voortgezet onderwijs om betrokken te zijn bij de herdenkingen. Dit heeft er toe geleid dat basisschool Sancta Maria het verzetsmonument in de binnenstad van Bergen op Zoom heeft geadopteerd en aanwezig is bij herdenkingen daar en op de erevelden. Scholen voor voortgezet onderwijs worden betrokken bij het besef van leven in vrijheid. De relatie met de Regionale Scholengemeenschap 't Rijks voor voortgezet onderwijs in onze stad leidde tot speciale leerprojecten m.b.t. het ontwerp van het beoogde bezoekerscentrum, tot speciale geschiedenislessen over de Tweede Wereldoorlog en tot een cultuurproject.

De directie van RSG 't Rijks is enkele projecten gestart waarmee hun studenten aan het werk worden gezet.

Een cultuurklas bv. heeft de opdracht gekregen een kunstwerk te bedenken dat een plaats zal krijgen bij of in het Bezoekerscentrum. Tenslotte is binnen de geschiedenislessen ruimte gecreëerd voor het onderwerp Slag om de Schelde en de Tweede Wereldoorlog.

Zoals vermeld in de voorgaande paragraaf, zijn alle Bergse VO-scholen betrokken bij het project Faces to Graves. Uiteindelijk is het de bedoeling dat de gevonden informatie bij de ingebruikname van het Bezoekers Centrum kan worden gebruikt voor digitale informatie aan de bezoekers.

Er zijn dus goede contacten tussen de Stichting Bezoekerscentrum en de scholen in Bergen op Zoom. Contacten die uiteraard ook waardevol zijn bij het opzetten, opstarten en het voortbestaan van het Bezoekerscentrum. Wij weten dat de scholen zeer positief staan tegenover het nieuw te bouwen Bezoekerscentrum en enthousiast zijn over de mogelijkheden die het ze zal brengen. Bijvoorbeeld: educatie op die locatie.

3.7 Commonwealth War Graves Commission

Het beheer van de erevelden in Bergen op Zoom wordt uitgevoerd door twee medewerkers (hoveniers) die in dienst zijn van de CWGC. De Commonwealth War Graves Commission (CWGC) is een intergouvernementele organisatie die verantwoordelijk is voor de aanduiding en het onderhoud van de graven en de militaire begraafplaatsen van de Gemenebestrijdkrachten die tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog sneuvelden. Deze begraafplaatsen liggen in 150 landen over vrijwel de hele wereld verspreid. Verder is de commissie verantwoordelijk voor het oprichten en onderhouden van alle monumenten voor de gesneuvelden, ook voor hen die geen bekend graf hebben. Ten slotte houdt de commissie de registers bij van de 1,7 miljoen slachtoffers uit het Gemenebest van Naties. Het werk van deze organisatie is het gevolg van het beleidsprincipe, dat de doden van het toenmalige Britse Imperium begraven moesten worden in de streek waar zij omkwamen. Het kantoor in Ieper is verantwoordelijk voor de graven in West-Europa.

De Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom heeft CWGC geïnformeerd over de plannen om een Bezoekerscentrum te realiseren en de organisatie ook betrokken bij het Programma van Eisen van het bezoekerscentrum. CWGC heeft als voornaamste eis dat de sereniteit en zichtbaarheid van de erevelden niet wordt aangetast. Uiteraard houdt de Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom de commissie gedurende het gehele proces op de hoogte van de vorderingen.

3.8 Liberationtours

Er zijn contacten en afspraken met internationale touroperators, waaronder EF-tours. Zij verzorgen voor verschillende doelgroepen liberationtours, die plaatsen aandoen die bij de bevrijding van West Europa een rol speelden. Bergen op Zoom is vanwege de erevelden en het te realiseren bezoekerscentrum opgenomen in hun programmering.

3.9 Ministerie Defensie

De gronden waarop de erevelden liggen en de ruimte waar het Bezoekerscentrum gerealiseerd moeten worden zijn in eigendom van de Ministerie van Defensie. In 2018 heeft het beoogde bestuur van de Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom contact gelegd met het Ministerie van Defensie over mogelijk gebruik van de gronden. Minister Drs. A. Th. B. Bijleveld-Schouten heeft schriftelijk laten weten dat zij bereid is mee te werken aan het initiatief en dat de gronden hiervoor beschikbaar gesteld worden. In overleg met Rijks Vastgoed Beheer en CWGC is nu een (nieuwe) bouwlocatie tussen de erevelden vastgesteld.

Ook zijn Rijks Vastgoed Beheer en CWGC betrokken bij de samenstelling van het Programma van Eisen.

4. PROJECTORGANISATIE

4.1 Vooraf

Vanuit de gemeenteraad ontstond de behoefte om een Bezoekerscentrum te realiseren bij de erevelden. Op 27 oktober 2017 ontving burgemeester Frank Petter het bidbook, dat is opgesteld door SBBW, en hetgeen een belangrijke stap is in het onderzoeksproces. Het spreekt voor zich dat er voor dit doel nauw contact is met de gemeente Bergen op Zoom met zowel het gemeentebestuur als de ambtelijke organisatie.

De in maart 2019 opgerichte Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom heeft de realisatie van het bezoekerscentrum op zich genomen.

4.2 Projectfasering

Het project is in een aantal fases opgesplitst. In het hoofdstuk Planning is een uitgebreidere projectfasering te vinden.

4.3 Eigenaarschap

De Stichting Bezoekerscentrum stelt voor om het eigenaarschap bij de gemeente Bergen op Zoom neer te leggen. Dit wordt op dit moment verder uitgewerkt en wordt nader ingevuld wanneer het collegebesluit daarover genomen is.

4.4 Operationeel beheer

Na oplevering van het bezoekerscentrum zal het bestuur van de stichting zorg dragen voor het in standhouden daarvan. Dit houdt in het dagelijks beheer, het (klein) onderhoud en het operationeel beheer. Hiervoor zal er een groep vrijwilligers worden verzameld die gezamenlijk het bezoekerscentrum beheren en onderhouden. Het bezoekerscentrum zal een aantal dagen per week open zijn.

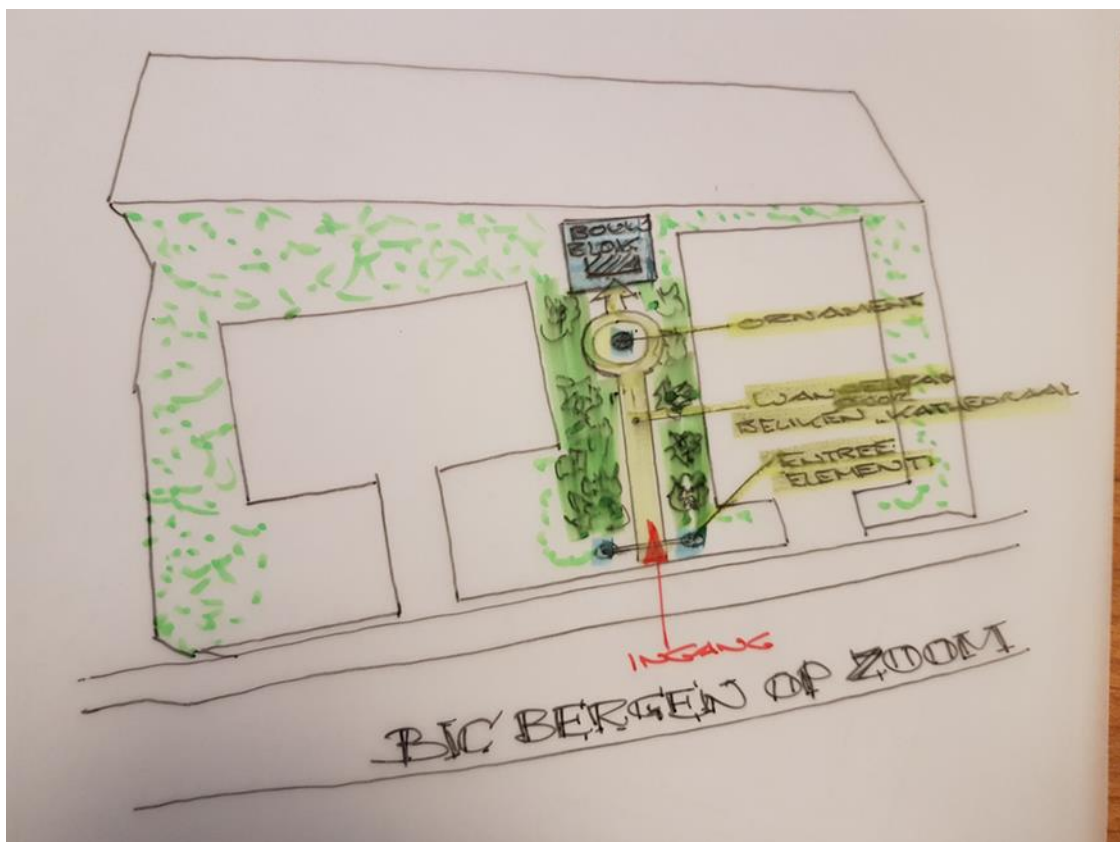
5. ONTWERP BEZOEKERSCENTRUM

Aan enkele architecten wordt gevraagd of zij een aanbieding willen doen om het Bezoekerscentrum te ontwerpen.

Het bestuur van de Stichting heeft voor het programma van eisen voor het bezoekerscentrum een zo breed mogelijk draagvlak gezocht.

Samen met de Gemeente Bergen op Zoom; Rijks Vastgoed Beheer en CWGC is dit plan dan ook tot stand gekomen.

Ook het ontwerp van het gebouw zal samen met genoemde betrokkenen, alsmede met Kinkorn uit Tilburg, (een bureau dat het inhoudelijke gedeelte voor zijn rekening neemt) tot stand komen.

5.1 Bezoekerscentrum

Uitgangspunt bij het ontwerp is, dat de sereniteit van de het gebied niet aangetast wordt. Verder wordt het Bezoekerscentrum zodanig ontworpen, dat het ervoor zorgt, dat de bezoeker als het ware een andere wereld in stapt..

In het Bezoekerscentrum moet een grote open ruimte komen, waarbinnen kleinere ruimtes gemaakt kunnen worden, waar verschillende functionaliteiten een plaatst in kunnen krijgen.

In het volgende hoofdstuk zal hier dieper op ingegaan worden.

5.2 Omgeving

Het Bezoekerscentrum is niet een op zichzelf staand gebouw. Daarom wordt aan de architect gevraagd om integraal te kijken naar de opgave die er ligt. De focus ligt op de realisatie van het Bezoekerscentrum en de content daarin.

Wat betreft de locatie zo dicht mogelijk bij en tussen de twee erevelden is dit de meest logische keuze voor het Bezoekerscentrum. De ruimte lijkt er ooit voor bedoeld. De entree en benadering van het centrum zijn belangrijk in de encenering ervan. Daarom kiezen we ook voor een benadering vanuit de Ruytershoveweg.

Er zal een bouwlocatie worden gecreëerd in het bos, waarbij zo min mogelijk schade wordt berokkend aan flora en fauna en aansluiting zal worden gezocht met het reeds bestaande “pad” van CWGC.

Er zal geen grote parkeervoorziening worden gecreëerd aan de voorzijde van de erevelden.

5.3 Vervolgstappen

Wanneer het schetsontwerp gereed is, wordt verder gegaan met het uitwerken en de stap gemaakt richting een definitief ontwerp. Hierin worden alle randvoorwaarden nader bekeken, het ontwerp technisch uitgewerkt en de benodigde onderzoeken gedaan.

6. CONTENT BEZOEKERSCENTRUM

Het Bezoekerscentrum staat of valt bij de inhoud die er gepresenteerd gaat worden. Dit gaat zowel over de onderwerpen, die hier gepresenteerd worden, als de vorm waarmee ze aan de bezoekers worden voorgelegd. Het ontwerp van het centrum moet uitgebreide mogelijkheden hebben om op verschillende manieren content aan te bieden en hierin ook in de loop der jaren relatief gemakkelijk aanpassingen in aan te brengen. Hiertoe wordt het Tilburgse bureau KinKorn ingeschakeld om het bestuur te adviseren m.b.t. uitwerking van de verschillende opties.

6.1 Doelgroep

Het Bezoekerscentrum wordt gerealiseerd voor verschillende doelgroepen die elk hun eigen behoefte hebben. Er is een basisverhaal dat voor alle groepen relevant is. Daaromheen ontwikkelen we een aantal verdiepende lagen voor bezoekers die geïnteresseerd zijn in specifieke thema's. De complete inhoud komt beschikbaar in twee talen: Nederlands en Engels. Voor het onderwijs worden onder de noemer 'Leer - ontdek – beleef' lespakketten samengesteld ter voorbereiding, duiding en verdere verdieping van de diverse thema's. In principe kunnen alle onderdelen via het lespakket ingezet worden voor onderwijsdoeleinden.

Het basisverhaal bevat de elementen: Slag om de schelde, Faces to Graves, CWGC, Vrijheid en Beleving.

Per doelgroep onderscheiden we de volgende behoeften:

- **Leerlingen scholen: basisonderwijs (groep 7/8) en voortgezet onderwijs** – heden-toekomst, kennis, dialoog/dilemma, leer-ontdek-beleef
- **Nabestaanden** - verleden, overpeinzing, stilte, herdenken, Faces to Graves
- **Veteranen en actief dienenden** - heden-toekomst, ontmoetingsplek, erkenning, herdenken.
- **Bezoekers, toeristen** - verleden-heden-toekomst, context begraafplaats, waarom hier, overpeinzing
- **Herdenkings- en geschiedenistoeristen** - verleden, gidsen, zoveel mogelijk informatie, verdieping, feiten, Liberation Route

Het vinden van de juiste vorm bij de informatie en verhalen die de Stichting wil delen is een specialistisch vakgebied. Het doel is om de informatie voor alle groepen boeiend en actueel te houden.

6.2 Inhoud

De volgende inhoudelijke onderwerpen zullen onder andere aangeboden worden:

Slag om de Schelde – In samenwerking met het bevrijdingsmuseum Zeeland zal er in het Bezoekerscentrum informatie te vinden zijn over de Slag om de Schelde, de importantie van de slag en de link met het ereveld.

Faces to Graves – Een permanente expositie waarbij in de vorm van een digitaal monument verhalen verteld worden over de jonge mannen en vrouwen die zijn gesneuveld in de strijd voor onze vrijheid en begraven liggen op de erevelden.

Historische achtergrond erevelden – Een permanente uitleg over de erevelden. Hierin wordt o.a. uitgelegd waarom deze locatie is gekozen, hoe het ontwerp tot stand is gekomen, waarom hier twee erevelden liggen.

Crossroads – Een permanente expositie die plaats biedt aan de verhalen van het project van Stichting Crossroads Brabant '40-'45: Brabant Remembers. Voor dit project is een selectie van 75 persoonlijke oorlogsverhalen in heel Brabant opgehaald. In 2019 en 2020 staan de 75 verhalen centraal tijdens de 75-jarige bevrijding van Nederland en Noord-Brabant. In het Bezoekerscentrum willen we de verhalen uit de regio een permanente plek geven.

Huidige vredesmissies – Het Bezoekerscentrum heeft niet alleen de functie om het verleden te vertellen, maar juist ook om de link te leggen met het heden en de wijze waarop er nu nog steeds voor onze vrijheid wordt gevochten. Gezocht wordt nog naar een manier om de huidige vrede en veiligheidssituatie in de wereld op een open en begrijpelijke manier te koppelen aan het verleden.

6.3 Verdere inrichting ruimte

Het architectonisch ontwerp moet een hoge belevingswaarde hebben, met een grote mate van dramatiek. Tevens is het van een sobere kwaliteit waarin de omgeving een grote rol speelt. De inhoudelijke invulling zal hierop aansluiten.

De gebruikte bronnen zijn authentiek en de nadruk ligt op audio en licht.

Stilteruimte - Voorzien wordt in een stilteruimte waarin in alle rust met één of enkele personen gelijktijdig de geest van de plek tot de bezoeker kan doordringen. Dit is qua sfeer een kapel-achtige ruimte met passende verlichting waarin bijvoorbeeld de namen van alle hier begraven militairen zijn aangebracht of worden voorgelezen.

Multifunctionele ruimte - In een paviljoenachtige ruimte die plaats biedt aan 30 personen tegelijk kunnen groepen worden ontvangen voor een lezing, les, toespraak of filmvertoning. De ruimte kan dus zowel worden gebruikt voor onderwijs als rondleidingen en ander groepsbezoek. Scholen uit de omgeving hebben aangegeven lessen te willen verzorgen op locatie. De ruimte wordt aangekleed in de sfeer van het thema en uitgerust met audiovisuele middelen en is geschikt voor alle bezoek in groepsverband onder begeleiding.

7. BESTUUR STICHTING BEZOEKERSCENTRUM MILITAIRE EREVELDEN BERGEN OP ZOOM

7.1 Bestuur

In maart 2019 is de Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom opgericht. De Stichting heeft als doel het oprichten en in standhouden van het bezoekerscentrum om met geïnteresseerden kennis en informatie te delen over de oorlog in het algemeen en de Tweede Wereldoorlog en de Slag om de Schelde in het bijzonder, alsmede wat het betekent om in vrijheid te leven.

Het bestuur van de Stichting bestaat uit de volgende personen:

Giel Janssen	Voorzitter
Peter Markus	Secretaris / Realisatie Bouw
John van de Perre	Penningmeester
Peter de Kok	Realisatie Bouw
Arn van der Vorst	Realisatie Bouw
Nico Hooyssuur:	Educatie en Inhoudelijke vormgeving
Annette van de Meene (hospitality)	Educatie en Inhoudelijke vormgeving
Bas van Oevelen:	PR/communicatie, sponsoring.
Rosanne Langenberg	PR/communicatie, sponsoring,
Hans Stumpel (adviseur en link met SBBW)	Educatie en inhoudelijke vormgeving
Marc van der Steen (adviseur)	Educatie en Inhoudelijke vormgeving

8. COMMUNICATIE

Uitgangspunt van communicatie met betrekking tot het Bezoekerscentrum is het bij verschillende belanghebbenden onder de aandacht brengen en houden van het feit, dat er een fysieke (gedenk)ruimte is op een belangrijke plaats waar gevochten is voor de vrijheid van Nederland en het gebied rond de Schelde in het bijzonder.

Een gebouw waarin en omheen betrokkenen en belangengroepen op een voor hun toepasselijke wijze kunnen herdenken, nadenken en verwerken en daarmee andere groepen kunnen informeren, inspireren en motiveren.

8.1 Doelgroepen

Het Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom heeft zoals al eerder omschreven verschillende bezoekersdoelgroepen. Voor de communicatie van het centrum zijn behalve de potentiële bezoekers ook andere doelgroepen te onderscheiden. Hieronder een lijst van de bezoekersdoelgroepen.

Doelgroepen		Aandachtspunten	
		basisinfo	specifiek
1	Nabestaanden	- Faces to Graves - Slag om de Schelde - CWGC - Beleving	- verleden - overpeinzing - stilte - faces to graves
2	Leerlingen scholen: - Basisonderwijs bovenbouw: gr. 7 of 8 (ambitie: 1 x p.j. bezoeken) - Voortgezet onderwijs (ambitie: 1 x p.j. bezoeken)		- heden-toekomst - kennis - dialogoog - dilemma - leer-ontdek-beleef
3	Bezoekers/toeristen		- verleden-heden-toekomst - context begraafplaats: waarom hier? - overpeinzing

4	Herdenkings- en geschiedenistoeristen		• verleden • gidsen • zoveel mogelijk info • verdieping • feiten • liberation route
5	Veteranen en actief dienenden		• heden-toekomst • ontmoetingsplek • erkenning • herdenken

Verder communiceert het centrum met de volgende groepen:

- Overheden die direct betrokken zijn vanuit de plaats van de gevechten en de nationaliteit van de gevallen
- Organisaties en instituten die betrokken zijn bij het behoud van het gedachtegoed rond de Tweede Wereldoorlog
- Organisaties die zich bezig houden met algemeen gedachtegoed dat te maken heeft met normen, waarden, Nederlanderschap, vluchtelingen, internationaal recht, etc.
- Media
 - o Plaatselijk
 - o Regionaal
 - o Landelijk
 - o Internationaal
- Reisorganisaties
- Sponsoren
- Vrijwilligers

8.2 Strategie

De basis van de communicatiestrategie van de Stichting is, dat het Bezoekerscentrum een plaats is waar vrijheid, moed en opoffering een persoonlijke lading krijgen. Hoe dit vorm krijgt, ligt aan het doel waarmee een bezoeker het centrum bezoekt. Het centrum faciliteert en zorgt dat mensen er een eigen invulling of ervaring aan kunnen geven. Door verhalen en materialen te bieden, door deze te laten ervaren, door systemen of evenementen te creëren.

8.3 Middelen

De communicatie van het Bezoekerscentrum is vanaf de fase van voorbereiding en realisatie vooral gericht op naamsbekendheid en imago. Het Bezoekerscentrum zal zich via diverse communicatiemiddelen bekend maken als dé plek waar de verhalen en informatie over de Slag om de Schelde en de getroffen soldaten te vinden zijn. De middelen die het Bezoekerscentrum hiervoor zal inzetten zijn:

- PR
- Branded content
- Social Media

- Online (eigen website)
- Advertising
- Co-ads

De afdeling Citymarketing van de gemeente neemt het Bezoekerscentrum mee in haar communicatie uitingen.

8.4 Sterkte / zwakte analyse

Bij communicatie uitingen is het van belang om rekening te houden met bevindingen uit de navolgende analyse.

Sterke punten

- De onlosmakelijkheid met de aanwezige erevelden
- De fysieke plaats binnen de oorspronkelijke regio van de Slag om de Schelde
- De verbondenheid met de nabestaanden op de erevelden. En waarvoor de slachtoffers gevallen zijn
- Een bezoekerscentrum geeft de fysieke mogelijkheid een knooppunt te zijn van verhalen en materialen
 - o Door verschillende mediavormen kunnen verhalen en materialen worden opgeslagen
 - o Opgeslagen materialen kunnen op verschillende manieren worden ontsloten én worden verbonden
 - o Wat in het verleden een eindpunt was van een soldaat, is het nu de plek waar zijn verhaal verdergaat en waar nieuwe verhalen ontstaan
- Het bezoekerscentrum wordt nu al door vele instanties en belanghebbenden in de regio een warm hart toegedragen

Zwakke punten

- Het slagen van het geheel is mede afhankelijk van de organisaties die het bezoekerscentrum inzetten voor hun tentoonstelling/evenement
- Het bezoekerscentrum is in deze vorm in grote mate afhankelijk van vrijwilligers. Dat is niet geheel het geval als een volledig digitaal opererend Bezoekerscentrum kan worden gerealiseerd. (Voorbeeld: Poperinge, België)
- Naast een monument voor gevallen ook een plaats voor zingeving en bezinning is er een van langdurige adem en consistentie in beleid
- Kosten van systemen om verhalen en materialen vast te leggen en te ontsluiten
 - o Onderhoud en bijhouden van deze systemen

Kansen

- De Slag om de Schelde heeft in 2019 en 2020 haar herdenkingsjaar. Het uitgelezen moment om aandacht te vragen
 - o Vele media zullen actief op zoek zijn naar verhalen
 - o Vele nabestaanden zullen dit moment kiezen om familieverhalen op te halen
 - o Scholen en onderwijsinstellingen zullen makkelijker bij het onderwerp aanhaken en gebruiken in lessen als geschiedenis en maatschappijleer

- Er is nog geen vergelijkbaar initiatief in de buurt
- Nieuwbouw biedt de beste mogelijkheid aan wensen te voldoen van belanghebbenden
- Een nieuw initiatief trekt sowieso aandacht
- De plaats is zowel solitair goed te benutten, maar past ook in een groter plaatje als "hub" waar andere locaties aan kunnen worden gekoppeld

Bedreigingen

- Bestaande organisaties die hun eigen locatie hebben m.b.t. herdenking en die een mediaband hebben
- De aandacht die minder kan worden na de herdenkingsjaren
- Hoe groter de afstand in tijd wordt, hoe moeilijker de beleving vorm te geven
- De samenstelling van de maatschappij en het besef van vrijheid voor Nederland als land
- Is de Tweede Wereldoorlog in de toekomst nog de plek als inspiratiebron voor de boodschap van vrijheid, moed en opoffering ?

9. FINANCIEN REALISATIE

9.1 Kosten:

De realisatiekosten worden nu ingeschat op (incl. BTW) € 1.200.000,--

Hierbij gaan we ervan uit dat de grond om niet gebruikt kan worden.

Dit is ook door het Ministerie van Defensie, zijnde de eigenaar van de grond, bevestigd.

a) Bestuurskosten / Marketing & Communicatie	€	35.000,--
b) Voorbereiding en ontwikkeling (w.o. architect en adviseurs)	€	165.000,--
c) De bouw zelf van het Bezoekerscentrum	€	900.000,--
d) Als sponsoring gratis materialen en diensten	-/- €	200.000,--
e) Inrichting van het Bezoekerscentr. (m.n. educatief)	€	300.000,--

9.2 Baten:

Regionale stichtingen:

a) Centrum voor de Kunsten en Brabants Archief	€	75.000,--
b) Lionsclub Bergen op Zoom	€	10.000,--
c) Stichting Verbeekfonds	€	40.000,--
d) De Mastboom-Brosens Stichting	€	50.000,--
V-fonds	€	750.000,--
Mondriaanfonds	€	150.000,--
Fondsenwerving: Bedrijven en Individuen	€	125.000,--

10. PLANNING

De planning tot het komen van het Bezoekerscentrum is in een aantal fases opgezet. In onderstaande tabel is te lezen welke dat zijn.

Fase	Activiteiten	Begin	Eind
Fase 1 – Start project	Voorwerk (locatiekeuze; vergunningen nagaan; overleg)	Q4 2019	Q2 2020
Fase 2 - Schetsontwerp	Architectenkeuze en schetsontwerp	Q2 2020	Q3 2020
Fase 3 – Randvoorwaarden creëren	Fondsenwerving Verdere uitwerking definitief ontwerp Overeenkomsten opstellen Financiering rond	Q2 2020	Q4 2020
Fase 4 – Voorbereiding realisatie	Aanvraag benodigde vergunningen Aanbesteding Vorbereidende werkzaamheden realisatie..	Q2 2020	Q4 2020
Fase 5 - Realisatie	Realisatie Bezoekerscentrum	Q4 2020	Q4 2021
Fase 6 – Beheer fase	Opening Bezoekerscentrum Beheren a.d.h.v. een meerjarig exploitatiebegroting		Q4 2021

Toelichting:

Fase 1 - Start project AFGEROND

In deze fase is het project rondom de realisatie van een Bezoekerscentrum gestart. In deze fase is bekeken of en waar er gebouwd kan worden en hoe het vergunningentraject moet worden doorlopen.

Ook is uitgewerkt hoe de architectenselectie dient plaats te vinden.

Fase 2 - Schetsontwerp HUIDIGE FASE

Met het maken van een programma van eisen en een aanpak voor het vervolg (o.a. architectenselectie) worden er in deze fase stappen gezet om het ontwerp van het Bezoekerscentrum duidelijker te krijgen.

Fase 3 – Randvoorwaarden creëren HUIDIGE FASE

In deze fase ligt de focus op het creëren van de juiste randvoorwaarden voor de rest van het traject. Dit betekent het in gang zetten van het vergunningentraject; het aanvragen van subsidies en afspraken maken over de financiële toezeggingen, het verder uitwerken van het ontwerp tot een definitief ontwerp en de benodigde overeenkomsten met onder andere het Ministerie van Defensie afronden. Hiermee wordt de basis gelegd voor de verdere realisatie.

Fase 4 – Voorbereiding realisatie

Als de belangrijkste randvoorwaarden zijn uitgezet, wordt in deze fase de voorbereiding voor de realisatie verder opgepakt. Het voorbereiden van de aanbesteding voor de bouw

van Bezoekerscentrum, (evt.) de laatste financiering afronden en vervolgens de aanbesteding starten zodat er in de volgende fase met de realisatie gestart kan worden.

Fase 5 – Realisatie

Met het succesvol verlopen van een aanbesteding zal in deze fase de laatste stap gemaakt worden namelijk de realisatie en de feitelijke bouw van het Bezoekerscentrum en de inrichting daarvan.

Fase 6 – Beheer fase

Na oplevering van het Bezoekerscentrum zal het de beheer fase ingaan, waarbij het dagelijkse beheer bij de Stichting Bezoekerscentrum komt te liggen en het centrum toegankelijk is voor bezoekers van de erevelden. Met de gemeente Bergen op Zoom worden nog nadere afspraken gemaakt over het eigenaarschap, dan wel groot onderhoud. De beheer fase zal uitgevoerd worden aan de hand van een meerjarige exploitatiebegroting.

11. Slotwoord

Stichting Bezoekerscentrum Militaire Erevelden Bergen op Zoom geeft met dit projectplan een beeld van de toegevoegde waarde van een Bezoekerscentrum bij de erevelden van Bergen op Zoom. Ook heeft zij in dit projectplan geschetst hoe zij de realisatie wil aanpakken en welke middelen daarvoor noodzakelijk zijn.

Mocht u na het lezen van het projectplan nog vragen hebben dan kunt u ons bereiken via de voorzitter:

Dhr. Giel Janssen

